

DR URSZULA SOKOŁOWSKA

<https://orcid.org/0000-0003-2449-4124>

Uniwersytet Medyczny w Białymstoku

Role społeczne kobiet w świetle periodyku „Kobieta i Życie” na tle rzeczywistości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1970–1989, ss. 363

Streszczenie

Rozprawa doktorska „Role społeczne kobiet w świetle periodyku «Kobieta i Życie» na tle rzeczywistości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1970–1989”, napisana pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Dajnowicz, prof. UwB, podejmuje tematykę ról społecznych pełnionych przez kobiety w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Celem pracy jest ukazanie zmian w zakresie upowszechnianych wzorów osobowych Polek oraz zaprezentowanie zależności pomiędzy treścią materiałów publikowanych w „Kobiecie i Życiu” a ówczesną sytuacją gospodarczo-polityczną kraju. Główny materiał źródłowy stanowiły kolejne wydania „Kobiety i Życia” z lat 1970–1989. Teksty dotyczące ról społecznych analizowano w ośmiu kategoriach tematycznych: matka, żona, kobieta niezamężna, gospodyni domowa, pracownica, kobieta aktywna politycznie, kobieta w edukacji wyższej i nauce oraz feministka.

Słowa kluczowe: rozprawa doktorska, prasa kobieca, „Kobieta i Życie”, Polska Rzeczpospolita Ludowa, role społeczne kobiet, kobiety w przestrzeni prywatnej, kobiety w przestrzeni publicznej

**SOCIAL ROLES OF WOMEN IN THE LIGHT OF THE
“KOBIEȚA I ŹYCIE” [WOMAN AND LIFE] JOURNAL AGAINST
THE BACKGROUND OF THE POLISH PEOPLE’S REPUBLIC’S REALITY
IN 1970–1989, pp. 363**

Abstract

The doctoral dissertation *“Role społeczne kobiet w świetle periodyku «Kobieta i Źycie» na tle rzeczywistości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej w latach 1970–1989”* [Women’s social roles of in the light of the «Kobieta i Źycie» journal against the background of the Polish People’s Republic’s reality in 1970–1989], written under the supervision of dr hab. Małgorzata Dajnowicz, prof. UwB, takes up the subject of the social roles performed by women in the period of the Polish People’s Republic. The aim of the work is to show changes in the propagated personal patterns of Polish women and to present the relationship between the content of materials published in *“Kobieta i Źycie”* [Woman and Life] and the then economic and political situation of the country. The main source material were editions of *“Kobieta i Źycie”* from 1970 to 1989. Texts on the social roles were analyzed in eight thematic categories: mother, wife, unmarried woman, housewife, employee, politically active woman, woman in higher education and science, and feminist.

Keywords: doctoral dissertation, women’s press, “Woman and Life”, Polish People’s Republic, social roles of women, women in the private space, women in the public space

*

Cel naukowy rozprawy doktorskiej

Zasadniczym celem niniejszej rozprawy doktorskiej, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Dajnowicz, prof. UwB, było zaprezentowanie ról społecznych kobiet w świetle „Kobiety i Źycia” na tle rzeczywistości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej w latach 1970–1989. Poprzez zastosowanie m.in. metody analizy zawartości prasy starałam się odpowiedzieć na pytania: Jakie role społeczne kobiet prezentowano w czasopiśmie? Jakie przemiany w kwestii propagowanego wizerunku kobiet zachodziły w kolejnych latach? Jaki był wpływ propagandy na zawartość pisma? W jakim stopniu „Kobieta i Źycie” była narzędziem władz do budowania i utrwalania odpowiednich wzorów osobowych? Ja-

kie zależności występowały pomiędzy treścią artykułów publikowanych na łamach „Kobiety i Życia” a ówczesną sytuacją społeczno-polityczną?

Uzasadnienie wyboru tematu

Głównym powodem wyboru problematyki badawczej było stosunkowo niewielkie zainteresowanie kwestią kobiecą po II wojnie światowej. O ile w odniesieniu do XIX w. oraz dwudziestolecia międzywojennego istnieją liczne monografie dotyczące tematyki kobiecej, o tyle dla okresu po II wojnie światowej tematyka ról społecznych kobiet i ich miejsca w ówczesnym społeczeństwie wydaje się niedostatecznie opracowana. Ponadto niewielu badaczy zajmujących się dziejami kobiet w PRL wykorzystuje do tego analizę zawartości prasy kobiecej, która jest niezwykle obszernym i wartościowym materiałem źródłowym. Teksty publikowane w czasopismach kobiecych, cieszących się największą popularnością w okresie PRL, np. w „Kobiecie i Życiu”, stanowią cenne źródło wiedzy na temat przemian w zakresie pozycji i miejsca Polek w społeczeństwie.

Warto również zaznaczyć, że dotychczas nie powstało jakiegokolwiek monograficzne opracowanie periodyku, którym poświęcona została niniejsza praca doktorska. Informacje na temat genezy, działalności i cech formalno-wydawniczych „Kobiety i Życia” można było odnaleźć jedynie w publikacjach dotyczących ogólnie prasy kobiecej. Podejmowano nieliczne próby opisu pewnych zjawisk społecznych przez pryzmat publikacji zamieszczanych na łamach pisma, aczkolwiek badania nie dotyczyły okresu przyjętego w niniejszym opracowaniu (1970–1989) i były fragmentaryczne oraz przyczynkarskie.

Źródła oraz metody badawcze

Dysertację przygotowałam na podstawie analizy materiałów publikowanych na łamach „Kobiety i Życia” z lat 1970–1989. Przeanalizowałam około 1040 wydań periodyku, a zamieszczone w nich teksty dotyczące określonych ról społecznych kobiet były głównym źródłem, które wykorzystałam przy opracowaniu niniejszej rozprawy. Przy badaniu kolejnych wydań pisma posługiwałam się metodą analizy zawar-

tości prasy¹. Miała ona przedstawić obiektywnie istniejący cel redakcji periodyku, który wyraża się w kierunku zagadnień upowszechnianych na łamach pisma. Analiza zawartości prasy służy także określeniu typu danego wydawnictwa periodycznego oraz jego intencjonalnych funkcji².

Wyodrębnione materiały prasowe analizowałam w ośmiu kategoriach tematycznych: matka, żona, kobieta niezamężna, gospodyni domowa, pracownica, kobieta aktywna politycznie, kobieta w edukacji wyższej i nauce oraz feministka. Układ problemowo-chronologiczny umożliwił przedstawienie zmian w upowszechnianych rolach społecznych kobiet w „Kobiecie i Życiu” na tle rzeczywistości PRL w latach 1970–1989. Poza analizą treści materiałów prasowych korzystałam z innych metod badawczych, m.in. metody porównawczej, wnioskowania i syntezy. Przyjęty zakres chronologiczny związany był z przemianami zachodzącymi w redakcji periodyku, w prezentowanej tematyce oraz w sytuacji i pozycji kobiet od początku lat 70. XX w. Ponadto wpływ na takie ramy czasowe miały ówczesne wydarzenia na scenie politycznej naszego kraju.

Za cezurę początkową pracy przyjął rok 1970. Wówczas funkcję redaktor naczelnej „Kobiety i Życia” objęła Barbara Sidorczyk, która wprowadziła znaczące zmiany w funkcjonowaniu redakcji pisma. Od tej chwili coraz częściej wprowadzano tematykę statusu społecznego kobiet, ich pracy, podnoszenia kwalifikacji, awansu zawodowego, rodziny, dzieci, a także roli ojca w ich wychowywaniu. Oprócz kobiet spełniających się w roli matki, żony czy opiekunki domowego ogniska w opisach zaczęły się pojawiać sylwetki Polek aktywnych publicznie w różnych sferach: oświaty, nauki, pracy zawodowej czy polityki. Ponadto w kwietniu 1970 r. obchodzono jubileusz wydania tysięcznego numeru i z tej okazji dokonano inauguracji drugiego tysiąclecia pisma wydaniem osobnego numeru zadedykowanego mężczyznom, z fotografią aktora Jana Kobuszewskiego na okładce. Pojawił się nowy temat – propagowanie małżeństwa partnerskiego, w którym podział obowiązków domowych miał być porównywalny, jak również problematyka życia seksualnego małżeństw. W 1970 r. funkcję

¹ Walery Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, (Kraków : Ośrodek Badań Prasoznawczych, 1983), 103, 108-109; Idem, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, (Warszawa : Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008), 245-246; Ignacy Stanisław Fiut, „Analiza zawartości w świetle ewolucyjnej teorii poznania”, *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1-2, 1992, 5-15; Idem, „Kierunki zmian w analizie zawartości”, *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1, 1995, 147.

² Irena Tetelowska, *Szkice prasoznawcze*, wybór rozpraw i artykułów Paweł Dubiel, Walery Pisarek, (Warszawa : Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa”, 1972), 101.

I sekretarza KC PZPR objął Edward Gierek, który deklarował poprawę sytuacji materialnej najuboższych grup społecznych. Nowa władza zaczęła inwestować w rozwój gospodarki państwowej. W procesie podwyższenia wskaźników ekonomicznych niezbędny był udział społeczeństwa, w tym również kobiet. Kierunek działań politycznych ekipy Edwarda Gierka znalazł swoje odzwierciedlenie w „Kobiecie i Życiu”.

Warto zaznaczyć, że od początku lat 70. XX w. na łamach pisma pojawiało się coraz więcej materiałów dotyczących nie tylko sytuacji kobiet polskich, lecz także zamieszkujących inne części świata. Niewątpliwie wiązało się to też z ówczesnymi zmianami na scenie politycznej i objęciem funkcji I sekretarza KC PZPR przez Edwarda Gierka, który nieustannie starał się podkreślać odmiennność nowej władzy od poprzedniej, skupionej wokół Władysława Gomułki. Zaowocowało to tym, że prasa stała się „otwarta na Zachód”, a na łamach „Kobiety i Życia” znacznie częściej niż wcześniej pojawiały się materiały korespondencyjne z zagranicy.

W latach 70. XX w. nastąpiła istotna zmiana w postrzeganiu pozycji i roli kobiet na całym świecie. Rok 1975 obwołany przez Organizację Narodów Zjednoczonych Międzynarodowym Rokiem Kobiet miał być poświęcony działaniom zmierzającym do zrównania pozycji kobiet z mężczyznami w życiu politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturalnym. Redakcja „Kobiety i Życia” dokonała analizy dotychczasowej działalności w kwestii kobiecej. Zauważono, że kobiety w Polsce mimo posiadania takiego samego wykształcenia jak mężczyźni były dyskryminowane na rynku pracy oraz miały duże trudności w awansach zawodowych. Ponadto zwrócono uwagę na niewystarczający udział kobiet w ciałach ustawodawczych, wykonawczych i w strukturach partyjnych. Podkreślano, iż kobiety stanowiące ponad połowę ówczesnego społeczeństwa polskiego nie miały realnego wpływu na kształt otaczającej je rzeczywistości.

Z racji na przemiany gospodarcze i społeczne oraz transformację systemową w Polsce za cezurę końcową rozważań przyjąłem rok 1989. Wiązało się to również z ówczesnymi zmianami na rynku prasowym – trwającą do początków lat 90. XX w. demokratyzacją i prywatyzacją mediów. Istotą przyjętych końcowych ram czasowych było, co jest bardzo istotne, obalenie ustroju komunistycznego w Polsce.

Przy opracowaniu rozprawy oprócz analizy materiałów publikowanych na łamach „Kobiety i Życia” posługiwałam się także materiałami dostępnymi w Bibliotece Narodowej oraz Archiwum Akt Nowych w War-

szawie. Pomocne okazały się dokumenty Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, przechowywane w AAN oraz należące do zasobów m.in. Wydziału Prasy i Wydawnictw, Wydziału Prasy, Radia i Telewizji, Wydziału Propagandy, Biura Prasy Komitetu Centralnego czy Komitetu Pracy i Płac. Materiały te były pomocne przy opracowaniu charakterystyki poszczególnych periodyków kobiecych okresu PRL. Na potrzeby niniejszej dysertacji przeanalizowałam również dokumenty znajdujące się w zasobach archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej, dotyczące Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa – Książka – Ruch”, które dostarczyły informacji na temat funkcjonowania, zadań oraz struktury spółdzielni wydawniczej. Natomiast raporty wydawane cyklicznie przez Główny Urząd Statystyczny zapewniły niezbędną wiedzę z zakresu ówczesnej sytuacji demograficznej społeczeństwa polskiego, co stanowiło podstawę dla ustalenia tła społeczno-gospodarczego niniejszego opracowania. Szczególnie owocna okazała się kwerenda w Bibliotece Publicznej im. Z. Łazarskiego w Dzielnicy Mokotów m.st. Warszawy. Zasoby tamtejszego Archiwum Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich zawierają szczegółowe informacje na temat polskiego środowiska dziennikarskiego z XX w. Znajdujące się tam materiały nie zostały dotychczas wykorzystane w opracowaniach naukowych. Potwierdzenie tego może stanowić fakt, iż do tej pory zasoby Archiwum SDP nie zostały ujęte w żadnym katalogu bibliotecznym, a dostęp do nich wymaga indywidualnej zgody kierownictwa biblioteki. W wypadku niniejszego opracowania wgląd do materiałów SDP okazał się pomocny przy pracach nad rozdziałem drugim pt. „Charakterystyka i cechy formalno-wydawnicze «Kobiety i Życia»”.

Konstrukcja rozprawy doktorskiej

Dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku angielskim, załącznika w postaci fotografii pierwszych stron wybranych wydań „Kobiety i Życia” oraz bibliografii. W pierwszym rozdziale przedstawiłam rozwój polskiej prasy kobiecej w XX w. Kolejno scharakteryzowałam prasę dla kobiet do 1939 r. oraz wysokonakładowe periodyki kobiece w latach 1945–1989.

Za pierwsze polskie czasopismo kobiece uznać należy „Miesięcznik Warszawski” z podtytułem – „płci pięknej poświęcony”, którego premierowe wydanie ukazało się w 1818 r. Celem tego pisma oraz innych

periodyków wydawanych w XIX w. dedykowanych kobietom była kulturalna rozrywka, niepozbawiona elementów dydaktycznych i poznawczych. Przełom XIX i XX stulecia w historii prasy kobiecej związany był z pojawianiem się licznych periodyków o różnym charakterze. Rozszerzeniu uległ również krąg odbiorców czasopism kobiecych.

Uzyskanie przez kobiety praw wyborczych w 1918 r. w pewnym zakresie zakończyło walkę kobiet o równouprawnienie, a tym samym rozpoczęło działania zmierzające do wprowadzenia zasad równości płci w życie. Reaktywowano wiele pism, które często stawały się już zupełnie innymi wydawnictwami, gdyż zmieniała się ich formuła wydawnicza, zakres, problematyka, składy redakcyjne i wydawcy.

Nowy okres dziejów prasy kobiecej rozpoczął się wraz z zakończeniem II wojny światowej. W okresie PRL ukazało się około 350 nowych tytułów. Zmieniała się ich typologia, rodzaje oraz odbiór czytelniczy. Powojenna prasa spełniała głównie funkcję pewnego rodzaju łącznika między społeczeństwem a rządem. Stanowiła jej „pomocniczy oręż” i miała się skupiać na transmisji zadań stawianych przez aparat władzy do społeczeństwa. Wydawanie całej prasy kobiecej początkowo zostało skoncentrowane w Warszawie, głównie w Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa”. Tytuły ukazujące się w innych ośrodkach regionalnych uległy likwidacji. Dopiero po 1956 r. do działalności wydawniczej przystąpiły inne miasta, m.in. Katowice, Łódź, Bydgoszcz, Wrocław i Rzeszów, co zaowocowało powstaniem nowego rodzaju pism kobiecych – magazynów ilustrowanych. Warto jednak zaznaczyć, że materiały publikowane na łamach prasy, w większym lub mniejszym stopniu, podlegały ciągłej propagandzie peerelowskich władz.

Rozdział drugi dotyczy jednego z najpopularniejszych czasopism kobiecych w okresie PRL, stanowiącego główny przedmiot podjętych badań – „Kobiety i Życia”. Przedstawiłam genezę i etapy rozwoju pisma, dynamikę zachodzących zmian oraz problematykę poruszaną w periodyku. W tej części skupiłam się na cechach formalno-wydawniczych, prezentując m.in. kolejnych redaktorów naczelnych, dziennikarzy i współpracowników, szatę graficzną, periodyczność, nakład oraz czytelników periodyku.

Premierowe wydanie analizowanego pisma ukazało się w 1946 r., w formie miesięcznika, pod nazwą „Moda i Życie Praktyczne”. W początkowych latach ukazywania się pisma jego program i przeznaczenie czytelnicze były niewyraźne. Dopiero po 1956 r. czasopismo zostało skiero-

wane do kobiecej inteligencji mieszkającej w miastach. Wraz z upływem kolejnych lat redakcja starała się przekształcać jego profil ze społeczno-poradnikowego na polityczno-społeczny. Ewolucje czasopisma można podzielić na kilka okresów. Z punktu widzenia niniejszej pracy doktorskiej szczególnie ważny jest okres od 1970 r. Wówczas redaktorką naczelną została Barbara Sidorczuk, która wraz z ówczesnym składem redakcyjnym wprowadziła istotne zmiany w funkcjonowaniu czasopisma.

Wraz z początkiem 1970 r. na łamach pisma coraz częściej pojawiała się problematyka równego statusu kobiet i mężczyzn, dostępu kobiet do stanowisk publicznych oraz szeroko rozumianej kwestii kobiecej. Dotychczas jednym z głównych tematów poruszanych w artykułach zamieszczanych na łamach „Kobiety i Życia” była rodzina i wszystko, co wiązało się z jej funkcjonowaniem, czyli małżeństwo i miłość, relacje między kobietą a mężczyzną, między rodzicami a dziećmi. Po 1970 r. można wyróżnić drugi blok tematyczny, jakim była aktualna pozycja kobiet, ich działalność polityczna oraz udział w zarządzaniu publicznym, walka o równe z mężczyznami prawo do podmiotowości, sukcesów zawodowych, zrobienia kariery i wreszcie prawo do udziału w sprawowaniu władzy. Sylwetki kobiet aktywnych zarówno w sferze domowej, jak i publicznej pojawiały się przez cały okres ukazywania się pisma, jednak po 1970 r. wyraźnie uległy zmianie proporcje w propagowanych rolach społecznych kobiet. Niestety proces kształtowania się nowego wzorca osobowego kobiety – świadomej swoich praw publicznych – został przerwany wydarzeniami politycznymi z lat 1980–1981, a zwłaszcza wprowadzeniem stanu wojennego, kiedy to na kilka miesięcy zawieszono wydawanie również prasy kobiecej.

Kolejny etap rozwoju „Kobiety i Życia” rozpoczął się reaktywowaniem czasopisma w kwietniu 1982 r., a zakończył się likwidacją koncernu RSW „Prasa-Książka-Ruch” w 1990 r. W tym czasie redakcją kierowała Anna Szymańska-Kwiatkowska, która podnosząc w piśmie sprawy pozycji zawodowo-społecznej kobiet i ich płac, w pewnym zakresie kontynuowała działalność poprzedniej redaktorki naczelnej.

Rozdział trzeci jest swoistą charakterystyką pozycji kobiet w społeczeństwie okresu Polski Ludowej oraz opisem przemian upowszechnianych postaw i wzorów osobowych kobiet w ciągu kolejnych lat. Dodatkowo w tej części starałam się odpowiedzieć na pytanie: Od czego uzależnione były przemiany oraz co wpływało na fakt, że upowszechniane były takie, a nie inne postawy wśród ówczesnych Polek?

W okresie stalinizmu w Polsce (1948–1956) kobiety stanowiły większość społeczeństwa, dlatego też były największą rezerwą siły roboczej. Władze partyjne bardzo szybko zrozumiały, jak wielki potencjał stanowią nieaktywne zawodowo kobiety, dlatego rozpoczęły działania propagandowe mające zachęcić je do udziału w produkcji przemysłowej. W pierwszej połowie lat 50. XX w. zauważalny był wzrost zatrudnienia wśród kobiet. Wiązało się to z realizacją planu sześcioletniego, zatem aparat władzy za pomocą propagandy starał się wpływać na kobiety, aby jak najsprawniej i najefektywniej wykonywały swoją pracę, przekraczały normę, powierzone obowiązki kończyły przed upływem wyznaczonego czasu. Wzorem osobowym kobiety upowszechnianym w dyskursie publicznym oraz na łamach prasy stała się „przodownica pracy socjalistycznej”.

Za koniec epoki stalinizmu w Polsce uznaje się polityczny przełom z 1956 r., już jednak o wiele wcześniej dało się zauważyć oznaki przenikającej różne sfery życia społecznego odwilży. Państwo stopniowo rezygnowało z pewnych elementów dotychczasowej polityki, którą coraz częściej krytykowano. W drugiej połowie lat 50. XX w., gdy nastąpiło zwolnienie tempa inwestycji i pojawiły się trudności w zapewnieniu pracy wszystkim chętnym, „wyzwolone z obowiązków domowych” robotnice zaczęły zachęcać do ograniczenia swojej aktywności do roli matki i żony. Ponadto bezrobocie kobiet z lat 1957–1958, związane z „porządkowaniem przerostów kadrowych w administracji” i utratą pracy przez wcześniej propagowane „przodownice pracy socjalistycznej”, przesądziło o tym, że nakłaniano kobiety do powrotu do domu. Środki masowego przekazu przypominały wówczas kobietom o ich podstawowych rolach: matki, żony i gospodyni. Wzór osobowy kobiety propagowany w drugiej połowie lat 50. XX w. nie przetrwał zbyt długo. Niskie zarobki mężów nie wystarczały na utrzymanie rodziny i zmuszały kobiety do pracy zawodowej. Dlatego w latach 60. XX w. pojawiła się nowa forma uczestniczenia kobiet w życiu społecznym – „kobieta – matka pracująca”. Propagowano godzenie obu stanowisk, prorodzinnego i prozawodowego, bez preferowania któregośkolwiek z nich.

Przełomowy z punktu widzenia pozycji i roli kobiet okazał się początek lat 70. XX w. Praca zawodowa kobiet i pełnienie przez nie funkcji w przestrzeni publicznej zaczęło być postrzegane już nie tylko jako przydatne z punktu widzenia wzrostu poziomu gospodarki narodowej, lecz także jako szansa na rozwój osobisty kobiety. Ówczesna kobieta była przede wszystkim pracującą zawodowo matką, prowadzącą gospodar-

stwo domowe, wychowującą dzieci, zawsze pogodną, zaradną i przedsiębiorczą. W omawianym dziesięcioleciu zaczął się również tworzyć nowy wizerunek kobiety nie tylko pracującej, lecz także feministki, walczącej o „taką samą pensję i o połowę władzy”. Momentem przełomowym był rok 1975. Działania podejmowane w związku z obchodami Międzynarodowego Roku Kobiet miały zmierzać do zrównania pozycji społecznej kobiet i mężczyzn.

W początkowym okresie lat 80. XX w. zahamowanie aktywności Polek w przestrzeni publicznej zostało spowodowane ówczesnym kryzysem gospodarczym. W obliczu niekorzystnych wskaźników ekonomicznych oraz wszechobecnego deficytu towarów i usług kobiety skupiły się na funkcjonowaniu w obrębie gospodarstw domowych. Jeśli decydowały się na podjęcie aktywności zawodowej, to głównie ze względów materialnych, w celu podniesienia poziomu życia swoich najbliższych. Obowiązki związane z aktywnością zawodową oraz pracą na tzw. drugim etacie w gospodarstwie domowym powodowały u wielu Polek uczucie przemęczenia, frustracji i bezradności. Dopiero w drugiej połowie lat 80. XX w. nastąpił proces kształtowania się „nowej” świadomej swoich praw publicznych kobiety – „kobiety politycznej”, która aktywnie angażowała się w ówczesne wydarzenia państwowe. Wówczas Polki zaczęły prężnie działać w sferze publicznej kraju, chcąc mieć realny wpływ na kształt dyskursu publicznego i nadchodzących przemian systemowych.

Rozdział czwarty dotyczy ról społecznych kobiet w przestrzeni prywatnej w świetle publikacji zamieszczanych w kolejnych wydaniach „Kobiety i Życia” z lat 1970–1989. Wraz z 1970 r. jednym z elementów tzw. propagandy sukcesu była nowoczesność i wizjonerstwo, które miało przenikać także sferę gospodarstwa domowego. Na łamach periodyku zaczęto upowszechniać tematykę „mechanizacji mieszkań” oraz korzystania z punktów usługowych, które miały odciążać kobiety od nadmiaru obowiązków domowych.

O matkach, żonach, gospodyniach domowych i kobietach niezamężnych szczególnie często pisano w latach 70. XX w., co ściśle wiązało się z dyskursem publicznym na temat kondycji ówczesnej rodziny. Wtedy to na łamach pisma poruszano także, wcześniej niepodjętą, problematykę konfliktów małżeńskich i rozwodów. Redakcja pisma nie propagowała rozwodu jako środka likwidującego problemy w związkach małżeńskich. Warto jednak zaznaczyć, że poprzez publikację materiałów

prasowych upowszechniano wizerunek kobiety, która chciała mieć rzeczywisty wpływ na swoje życie osobiste.

Problematyce macierzyństwa na łamach periodyku od zawsze poświęcano wiele miejsca. W początkowym okresie lat 80. XX w. zauważalne było jednak jeszcze silniejsze niż wcześniej eksponowanie zagadnień związanych z pełnieniem roli społecznej matki. Kwestie związane z przestrzenią prywatną przeważały wśród publikacji prasowych w pierwszej połowie lat 80. XX w., co wiązało się z ówczesną sytuacją demograficzną i gospodarczą państwa. W związku z trudami życia codziennego w ciężkiej rzeczywistości okresu kryzysu gospodarczego na łamach periodyku zamieszczano liczne wskazówki dotyczące sprawnej organizacji prac w gospodarstwach domowych. Porady odnosiły się do podstawowych czynności m.in. gotowania, prania, cerowania czy szycia. Wobec wszechobecnego deficytu towarów i usług upowszechniano wizerunek kobiety kreatywnej, pomysłowej, oszczędnej i gospodarnej. Równoległe publikowano materiały poświęcone opiece i wychowaniu dzieci. Teksty dotyczące sfery domowej, zamieszczane w czasopiśmie podczas kryzysu gospodarczego, miały przeważnie charakter poradnikowy. Zespół redakcyjny chciał pomóc swoim czytelnikom w przewyciężaniu trudnej rzeczywistości lat 80. XX w. Jednocześnie sądzić należy, że eksponowanie wątków związanych z rolą społeczną matek, żon i gospodyń domowych było próbą odwrócenia uwagi czytelników od niestabilnej sytuacji ekonomicznej kraju.

Rozdział piąty koncentruje się na rolach społecznych kobiet w sferze publicznej prezentowanych na łamach „Kobiety i Życia” w okresie 1970–1989. Nowe władze z Edwardem Gierkiem na czele deklarowały m.in. poprawę sytuacji bytowej grup najniżej sytuowanych. Silniej niż dotychczas zaczęto inwestować w system gospodarczy. Podkreślano, iż w celu poprawy wskaźników ekonomicznych niezbędne było zaangażowanie całego społeczeństwa. Do podejmowania pracy zawodowej, która miała się przyczynić do obudowy kraju, zachęcano również kobiety. Działania polityczne podejmowane przez aparat władzy znalazły swoje odbicie na łamach „Kobiety i Życia”.

W latach 70. XX stulecia w periodyku upowszechniano obraz kobiety aktywnej zawodowo. Kolejne wydania pisma z tamtego okresu wypełnione zostały licznymi wizerunkami pracujących Polek, co miało stanowić inspirację do podejmowania działalności zawodowej przez czytelniczki „Kobiety i Życia”. Początkowo przedstawiano optymistyczny

obraz kobiet aktywnych zawodowo, które czerpały satysfakcję i zadowolenie z możliwości wykonywania m.in. tzw. zawodów typowo męskich. Dopiero później zaczęto podejmować problematykę dyskryminacji kobiet na rynku pracy i ich „podwójnego obciążenia” obowiązkami zawodowymi oraz związanymi z prowadzeniem gospodarstw domowych.

Intensyfikacja zagadnień związanych z działalnością polityczną kobiet następowała głównie w kolejnych okresach przedwyborczych. Przed wyborami parlamentarnymi i do rad narodowych w czasopiśmie publikowano m.in. teksty o charakterze informacyjnym oraz materiały prezentujące sylwetki poszczególnych kandydatek pretendujących do gremiów władzy politycznej. Od połowy lat 80. XX w. na łamach „Kobiety i Życia” coraz częściej poruszano problematykę pozycji w sferze zawodowej i politycznej ówczesnych Polek. Podkreślano, że wiele z nich zmagало się ze stereotypowym postrzeganiem miejsca kobiet w społeczeństwie. W 1989 r. ówczesne wydarzenia polityczne zdominowały zawartość kolejnych wydań periodyku. W „Kobiecie i Życiu” relacjonowano przebieg obrad „okrągłego stołu”, dyskutowano na temat niewystarczającego udziału kobiet w przestrzeni politycznej oraz prowadzono kampanię polityczną na rzecz uzyskania mandatu poselskiego przez redaktor naczelną Annę Szymańską-Kwiatkowską.

Wnioski

Role społeczne kobiet w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ukazano na podstawie analizy materiałów prasowych zamieszczanych w kolejnych wydaniach „Kobiety i Życia” z lat 1970–1989. Po analizie tekstów opublikowanych na łamach periodyku i przy uwzględnieniu rzeczywistości okresu PRL zauważono pewne zależności między upowszechnianą problematyką oraz ówczesną sytuacją gospodarczo-polityczną kraju. W czasopiśmie poruszano problematykę aktywności kobiet zarówno w przestrzeni prywatnej, jak i publicznej. Wpływ na zmiany w częstotliwości eksponowania określonej tematyki niejednokrotnie wywierały jednak okoliczności gospodarcze i polityczne.

W 1970 r. stanowisko I sekretarza KC PZPR objął Edward Gierek. Nowa władza za nadrzędny cel uznała rozwój gospodarki państwowej, do czego niezbędne było zaangażowanie społeczeństwa polskiego, w tym także kobiet. Kierunek działań politycznych znalazł swoje odzwierciedlenie na ła-

mach „Kobiety i Życia”. Wraz z początkiem lat 70. XX w. upowszechniano, w większym stopniu niż wcześniej, aktywność zawodową wśród czytelniczek pisma. Jednocześnie wiele uwagi poświęcano tematyce modernizacji gospodarstw domowych, unowocześniania mieszkań. W piśmie publikowano liczne materiały reklamowe zachęcające do korzystania z punktów usługowych oraz do kupna artykułów gospodarstwa domowego. Miało to na celu odciążenie kobiet od obowiązków domowych, co w dalszej perspektywie ułatwiłoby Polkom podejmowanie pracy zawodowej.

W drugiej połowie lat 70. XX w. odczuwalne były skutki kryzysu gospodarczego w kraju. W obliczu postępujących wówczas podwyżek cen, niedoboru podstawowych produktów, jak również błędnych decyzji władz państwowych niezadowolenie społeczeństwa zaczęło wzrastać. Poskutkowało to falą strajków w zakładach pracy, protestami mającymi miejsce w czerwcu 1976 r. Wobec tego pozytywny obraz masowej aktywizacji zawodowej kobiet, przedstawiany w publikacjach „Kobiety i Życia” w początkach lat 70. XX w., zastąpiono eksponowaniem problematyki rodzinnej. Kolejne wydania periodyku wypełniono artykułami podejmującymi kwestie macierzyństwa i związków małżeńskich. Zachęcano czytelniczki do skupienia swojej uwagi na działalności w obrębie przestrzeni prywatnej.

Tematykę upowszechnianą na łamach czasopisma u schyłku lat 70. XX w. kontynuowano w pierwszej połowie lat 80. XX stulecia. W latach 1982–1983 gen. Wojciech Jaruzelski prowadził kampanię propagandową mającą oddać hołd wszystkim polskim matkom, która zakończyła się wybudowaniem Centrum Zdrowia Matki Polki w Łodzi. Ponadto ówczesna sytuacja demograficzna, tj. dodatni przyrost naturalny, największy od czasów zakończenia II wojny światowej, wpłynęła na upowszechnianie wizerunków matek i żon na łamach „Kobiety i Życia”. W początkach lat 80. XX w. nasiliły się publikacje zagadnień dotyczących funkcjonowania gospodyń domowych, co bezpośrednio wynikało z ówczesnego kryzysu gospodarczego kraju. W związku z powszechnie panującym deficytem towarów i usług wśród czytelniczek pisma propagowano oszczędność, gospodarność oraz pomysłowość. Trudna sytuacja ekonomiczna państwa w pierwszej połowie lat 80. XX w. spowodowała, iż dla wielu kobiet jedyną przestrzenią ich aktywności stała się ponownie sfera domowa.

W drugiej połowie lat 80. XX w. uczucie bezradności społeczeństwa polskiego związane z trudami życia codziennego przerodziło się

w pewnego rodzaju złość i frustrację. Zmęczone dotychczasowym funkcjonowaniem w kryzysowej rzeczywistości kobiety coraz częściej chciały mieć realny wpływ na kształt przemian w kraju. W numerach „Kobiety i Życia”, ukazujących się w ostatnich latach okresu PRL, niejednokrotnie poruszano zagadnienia związane z ówczesną pozycją społeczną kobiet i ich miejscem w przestrzeni publicznej. Dyskutowano na temat dostępu Polek do kierowniczych stanowisk. Upowszechniano hasło będące parafrazą tytułu popularnego filmu – „Irena nie wróci już do domu!” Zagadnienia związane z wydarzeniami politycznymi 1989 r. wypełniły ówczesne wydania periodyku. Po zakończeniu obrad „okrągłego stołu” zespół redakcyjny czasopisma podjął debatę dotyczącą niewystarczającej aktywności Polek w sferze politycznej.

Na podstawie analizy treści materiałów publikowanych na łamach „Kobiety i Życia” w latach 1970–1989 należy stwierdzić, że ich dobór oraz eksponowanie określonej tematyki zależne były od działań politycznych ówczesnych władz i od zachodzących wówczas przemian społecznych. Wielokrotnie upowszechniano wśród czytelniczek pisma konkretne role społeczne, które w danym momencie były zbieżne z odgórnymi wytycznymi aparatu partyjnego. Pomimo tego, że zamieszczane teksty niewątpliwie podlegały nieustannej kontroli państwowej, to „Kobieta i Życie” cieszyła się niesłabnącą popularnością wśród czytelników. Potwierdzeniem tego były wysokie nakłady pisma, które u schyłku lat 80. XX w. wynosiły ponad 750 tys. egzemplarzy. Pismo rozchodziło się bez zwrotów.

Oprócz eksponowania w czasopiśmie problematyki zgodnej z oczekiwaniami władz państwowych podejmowano zagadnienia, które bezpośrednio dotyczyły ówczesnej sytuacji społecznej Polek. Niejednokrotnie pisano o bieżących problemach, z którymi zmagaly się kobiety w okresie PRL, m.in. o dyskryminacji zawodowej, „podwójnym obciążeniu” kobiet, niekorzystnych warunkach pracy w przedsiębiorstwach czy organizacji pracy w gospodarstwie domowym w obliczu deficytu towarów i usług. Jednocześnie redakcja „Kobiety i Życia” nie stroniła od poruszania tematyki trudnej, krępującej, wstydlivej, często wzbudzającej kontrowersje wśród ówczesnego społeczeństwa. Dyskutowano m.in. o kwestii świadomego macierzyństwa, sprawach aborcji i adopcji, zapłodnieniu metodą in vitro, życiu seksualnym, rozwodach, alkoholizmie.

Popularność „Kobiety i Życia” nie tylko wśród kobiet, lecz także w gronie mężczyzn, wynikała również ze stanowiska prezentowanego przez zespół redakcyjny. Dziennikarze i współpracownicy tworzący

pismo w swoich wypowiedziach unikali radykalnych opinii czy sądów. Na łamach periodyku przedstawiano odmienne, często przeciwstawne wypowiedzi czytelników. Nigdy jednak nie oceniano wyborów życiowych czy decyzji podjętych przez autorów publikowanych listów. Sugerowano określony sposób postępowania, m.in. w kwestii rozwodów lub przerywania ciąży. Jednakże proponowane rozwiązania i ewentualne uwagi zamieszczane były w formie ewentualnych porad. Redakcja „Kobiety i Życia” w odniesieniu do większości poruszanych na łamach pisma kwestii wyrażała umiarkowane stanowisko. Podkreślano, iż kobiety czytelniczki powinny mieć możliwość swobodnego decydowania o swoim życiu i wyborze przestrzeni, w której mogłyby w danym czasie realizować postawione cele.